

SOSYAL MEDYA, İLETİŞİM HAKKI VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

A. Fulya ŞEN*

Y. Furkan ŞEN**

Öz

İletişim, gerekli ve önemli bir insan ihtiyacı olmasının yanı sıra temel bir insan hakkını temsil etmektedir. İletişim hakkı kavramı ise iletişimi bir hak olarak tanımlamakta, ifade özgürlüğü ve çoğulcu demokrasiye gönderme yapmaktadır. İletişim hakkının tanınması insan hakları standartlarının iyileştirilmesi için zorunludur. İletişim hakkı farklı görüşlerin ve anlamların paylaşılmasını sağlamaktadır. Bu çalışmada, insan hakları kavramı içinde iletişim hakkının önemi ele alınacak ve iletişim hakkı kavramı demokratik bir toplumda ifade özgürlüğü, çoğulcu medya ve internet özgürlüğü açısından tartışılacaktır.

Anahtar Sözcükler: İnsan hakları, iletişim hakkı, ifade özgürlüğü, demokrasi

*Doç. Dr., Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi, fulyasen@firat.edu.tr

** Dr., İçişleri Bakanlığı, yfurkansen@gmail.com

AN EVALUATION ON THE SOCIAL MEDIA, THE RIGHT TO COMMUNICATION AND THE FREEDOM OF EXPRESSION

Abstract

Communication represents an essential and very important human need as well as a basic human right. The concept of right to communication defines communication as a right and refers to the freedom of expression and the pluralist democracy. The recognition of the right to communicate is essential to improving of human rights standards. The general right of communication provides to share opinions, thoughts and meanings. In this study, it will be dealt with the importance of the right to communicate in human rights concept. The concept of the right to communicate will be discussed in terms of the freedom of expression, pluralist media and the freedom of Internet in a democratic society.

Keywords: *Human rights, the right to communication, freedom of expression, democracy.*

GİRİŞ

Tanım olarak insan hakları ırk, etnik köken, din veya toplumsal grup gibi aidiyetlere bakılmaksızın herkese eşit haklar tanınmasıdır. Başka bir ifadeyle, bir insan hakkı herhangi bir zamanda ve yerde herhangi bir kişi tarafından talep edilen ahlaki bir haktır. Ahlaki haklar olarak insan hakları birtakım yükümlülükler getirmektedir. Bu yükümlülükler can ve mal güvenliğinin korunması gibi negatif olanlardan, mal ve hizmet sunmaya kadar pozitif yükümlülükleri de kapsamaktadır. İfade özgürlüğü hakkı ise hükümetin özgürlükleri cezalandırması yerine düzenlemesi açısından ele alındığında negatif yükümlülükler arasında düşünülmekte, ancak, kişilerin kendini ifade etmesini sağlamak için medya, eğitim ve bilgi gibi alanlarda hükümetlerin pozitif yükümlülükler üstlenmesi beklenmektedir. İnsan hakları uluslararası anlaşmalar ve sözleşmeler ile kurulmuş olan yasal haklardır. İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi'nin 19. maddesi "herkes düşünce ve ifade özgürlüğü hakkına sahiptir" hükmünü içermektedir. Ayrıca, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 19. maddesinin 2. bölümünde herkesin ifade özgürlüğü hakkına sahip olduğu belirtilmektedir. Böylece, ifade özgürlüğü uluslararası hukuk araçları tarafından temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir (Alexander, 2005: 4).

İletişim gerekli ve önemli bir insan ihtiyacı olmasının yanı sıra temel bir insan hakkını temsil etmektedir. Özgürlük, eşitlik, dayanışma, dokunulmazlık, kapsayıcılık, çeşitlilik, evrensellik ve katılım ilkelerine dayalı insan hakları standartlarının yerine getirilmesi bir hak olarak iletişim olanakları ile mümkündür ve özellikle iletişim hakkı ve kamusal katılımı garanti eden insan hakları arasında bir bağlantı bulunmaktadır. İletişim hakkı, ifade özgürlüğü, bilgiye erişim hakkı, iletişim politikaları ve kültürel çeşitliliğin sağlanması ile ilgili karar alma süreçlerine yurttaşların katılımı, kamusal alandan dışlanan toplumsal grupların medya ve iletişim teknolojilerine erişimlerinin sağlanması gibi temel insan haklarını içermektedir. İletişimin önemi temel bir insan hakkı olarak İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi'nin 19. maddesinde kurulmuştur. Buna göre, "Herkes düşünce ve ifade özgürlüğüne sahiptir. Bu hak, bir müdahale olmaksızın bilgi ve fikirleri arama, alma ve yayma özgürlüğünü içerir" (Montiel, 2012: 15-16; United Nations, 1997).

İnternetin yükselişi ile birlikte bireyin kendini ifade edebileceği olanaklar katlanarak büyümüştür. Arap Baharı'ndan Occupy hareketine kadar internetin etkisiyle yayılan toplumsal hareketlerin ifade özgürlüğünün geleceğini şekillendiren tartışmalar üzerinde derin bir etkisi olmuştur. Aynı zamanda devletlerin gazetecileri ve yurttaşları izlemek üzere interneti kullanması ve online bilgiyi sansürlemesi de giderek artan bir olgudur. Medya özgürlüğü ve internet üzerinden bilgiye erişim hakkı da dahil olmak üzere ifade özgürlüğü çok geniş bir alanı kapsamaktadır. Buna göre, standart belirlemenin önemi ve farklı devletlerin internetteki ifade özgürlüğüne ilişkin yaklaşımları uluslararası ölçütleri koymak açısından gereklidir (Benedek and Kettemann, 2014). Medyaya eşit erişim hakkını kısıtlamamak negatif bir görevi ifade ederken, çoğulculuğu ve çeşitliliği sağlamak pozitif bir görevi ifade etmektedir. Çoğulculuk ve çeşitlilik sağlanmadığında sadece eşitlik hakkı değil ifade özgürlüğü hakkı da ihlal edilmiş olmaktadır. Çoğulculuğun önemli bir yönü de toplumdaki tüm gruplara medyaya

erişim imkânlarının sağlanmasıdır (Callamard, 2012: 53). Liberal-çoğulcu yaklaşımlar, medyanın siyasal rolünü ve toplumsal sorumluluğunu "bekçi köpeği" (watchdog) metaforuyla açıklamaktadır. Burada medya kamu gözcüsü olma ve hükümetin eylem ve işlemleri hakkında topluma bilgi verme işlevleriyle tanımlanmaktadır (Blanks Hindman, 1997: 3). Liberal kuram, medyanın kamu politikaları üzerinde dönüştürücü bir etki yapması, özgür basın idealinin demokratik yurttaşlığı geliştirmesi ve siyasî otoritelerin hesapverebilirliğini teşvik etmesi ideallerine dayanmakta ve bu yaklaşıma göre demokrasilerde dinamik bir düşünce ortamı özgür basın tarafından yaratılmaktadır. Basının hem yurttaşların siyasî ilgilerini uyandırarak hem de hükümeti sorumlu tutmaları için onlara gerekli bilgiyi sağlayarak demokrasiyi geliştirmesi gerekmektedir (Entman, 1989). Bu çalışmada, insan hakları kavrayışı içinde iletişim hakkının önemi vurgulanmış ve demokratik bir toplumda iletişim hakkının ve ifade özgürlüğünün önemi, sosyal medyanın ve internetin çoğulcu bir kamusal alan yaratma potansiyeli çerçevesinde, Twitter ve YouTube yasakları örneği üzerinden tartışılmıştır.

I. İLETİŞİM HAKKI KAVRAMI

İletişim hakkı, tüm insanların hayatlarını iyileştirmelerini, her yerde bireysel ve toplu olarak kendilerini ifade etmelerini sağlayan haklardır. İletişim hakları toplumda tam katılım, erişim ve kültürel çeşitlilik, medya özgürlüğü, geleneksel iletişim araçlarının korunması ve ifade özgürlüğü gibi unsurları kapsamaktadır (Center For Communication Rights, t.y.). İletişim hakkı temel ve kapsayıcı olmak üzere iki bakış açısını içermektedir: Temel perspektif herkesin iletişim hakkına sahip olduğu vurgusuna dayanmaktadır. Kapsayıcı perspektif ise gerekli kaynaklara kolaylıkla erişme özgürlüğünü ve katılımcı bir tartışma ortamını ifade etmektedir. İletişim hakkının tam olarak tanınması iletişim kaynaklarının herkesin temel ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kullanılmasını gerektirmektedir (<http://righttocommunicate.com/> , 15/06/2014). İletişim, insan hakları ve iletişim teknolojileri birbirleriyle bağlantılı kavramlardır. İletişim, tüm toplumsal örgütlenme ve bireysel ifade için gerekli olan temel bir toplumsal süreçtir. İletişim yeteneği insan olmanın özüdür ve bu nedenle iletişim temel bir insan hakkıdır. İletişim teknolojilerinin gelişmesi ile birlikte küreselleşen iletişim sürecinde internet sadece ekonomik bir pazar olarak değil, aynı zamanda bireylerin ve grupların siyasal, toplumsal ve kültürel ihtiyaçlarını karşılamak için iletişim hakkı çerçevesi içinde bir kamu politikası olarak formüle edilmelidir. İnternetin ortaya çıkması geleneksel kavramlara meydan okumaktadır. Bu nedenle, insan hakları çerçevesi içinde iletişim hakkının yeniden kavramsallaştırılması gerekmektedir (McIver vd., 2003).

Düşünce ve ifade özgürlüğü hakkının tam olarak uygulanması iletişim özgürlüğünün gerçekleştirilmesinde merkezi bir önem taşımaktadır. İletişim tek yönlü bir süreç değildir ve bu nedenle hem özel hem de devlet kaynaklarından bilgi alma hakkını gerektirir. İletişim hakkı çoğulcu ve çeşitli bir medya hakkı, iletişim araçlarına adil bir erişim hakkı, bir kişinin kendi kültürünü yaşama ve ifade etme hakkı, kişinin kendi dilini kullanma hakkı, kamusal karar alma süreçlerine katılım hakkı, bilgiye erişim hakkı, içerikte aşırı kısıtlamaların

olmaması hakkı, anonim iletişim hakkını koruyan gizlilik hakkı gibi unsurları içermektedir (Statement on the Right to Communicate by Article 19, 2003). UNESCO, bası özgürlüğünü savunma, güçlü bir demokrasi inşa etme, yurttaş katılımını teşvik etme ve insanî kalkınma ile görevlendirilmiş bir BM kuruluşudur. Düşünce ve ifade özgürlüğü demokratik bir toplumun ve gelişmenin temel taşını oluşturmaktadır. İfade özgürlüğünü güvence altına alan haklar diğer tüm insan haklarının ve demokratik özgürlüklerin temeli olarak görülmektedir. UNESCO'nun ifade özgürlüğünün temel ilkelerine bağlılığı bilginin serbest akışının ötesine geçmekte, uluslararası işbirliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. İfade özgürlüğü hakkının diğer bir boyutu bunun kullanılması kabiliyetidir. Böylece, UNESCO'nun programları ile medya çalışanlarının kapasitelerinin geliştirilmesi ve yurttaşların medya okur-yazarlığı becerisi kazanması sağlanmaktadır (Boafo, 2012: 41-42). İletişim hakkı kavramının temel dayanağını İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 19. maddesi oluşturmaktadır. 19. maddeye göre, “herkesin düşünce ve anlatım özgürlüğüne hakkı vardır. Bu hak, düşüncelerinden dolayı rahatsız edilmemek, ülke sınırları söz konusu olmaksızın, bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak hakkını gerekli kılar” (İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi). 19. madde, iletişim sürecinde bilgi ve içeriğin serbest akışına ilişkin kaygıların olduğu savaş sonrası ortamda formüle edilmiştir. UNESCO'nun tanımında da sadece basın özgürlüğü çerçevesinde ifade edilse de iletişim hakkı bundan daha fazla bir şeyi ifade etmektedir. Temel bir insan hakkı olarak iletişim hakkı; konuşma hakkı, katılma hakkı, bilgi alma hakkı, mahremiyet hakkı, seçme hakkı ve kültürle ilgili haklar olmak üzere çok boyutlu bir içerik kazanmıştır. İletişim hakkı, dünya ölçeğinde küresel topluluklar yaratmak ve bağlamları genişletmek için bir çerçeve sunmaktadır (Hicks, 2007).

İletişimi kolektif bir etkinlik alanı olan iletişimin kapitalist yapı tarafından belirlenen eşitsiz ve anti-demokratik yönüne atıfta bulunan “iletişim hakkı” kavrayışı, toplumsal mücadele alanı içinde iletişimi bir hak olarak tanımlanmasını gündeme getirmektedir. Özellikle hak hareketleri içinde “iletişim hakkı” kavramına özel bir vurgu yapılmakta; “iletişim”in toplumsallığına, mevcut iletişim ortam ve süreçlerinin anti-demokratik, ayrımcı ve dışlayıcı yapısına dikkat çekilmektedir. İletişim süreçlerini sıklıkla iktidar odaklı tanımlayan egemen yaklaşımlardan farklı olarak hak hareketleri, “iletişim”i iktidar karşısında toplumsal dinamikleriyle ele almakta ve mevcut eşitsiz ilişkinin dezavantajlı kesimlerini oluşturan kitleler lehine iletişim ortam, süreç ve yapısını yeniden dönüştürmeyi hedeflemektedir. Bu çerçevede, “enformasyon ve bilginin sahipleri kimlerdir; enformasyon ve bilgi üretim süreçlerini kimler denetim altında tutmaktadır; üretilen enformasyon ve bilgi kimlerin yararına dolaşıma girmektedir; iletişim sürecinin kuralları kimler tarafından koyulmaktadır; üretilen bilgi ve enformasyonu kimler, hangi amaçlarla kullanabilmektedir” gibi sorulara aranacak yanıtlar, “iletişim hakkı” kavramına dair temel teorik-politik tartışmanın çerçevesinin oluşturulmasında belirleyici olacaktır. İletişim hakkı kavramı, telekomünikasyon ağlarının düzenlenmesinden, medyaya erişim ve katılım olanaklarına; temsil ve ifade özgürlüğünden basın emekçilerinin durumuna; tekelleşen medya yapısından toplumsal eşitsizlik ve yoksulluğa kadar oldukça kapsamlı bir alanda tanımlanabilmektedir. İletişim hakkı; iletişim alanında manipüle edilmemiş bilgi ve enformasyonun dolaşıma girmesi, kamu

yararı anlayışının hakim kılınması, içerikte çoğulculuğun, çeşitliliğin ve iletişim ortamına erişimde eşitliğin sağlanması, farklı olanın temsil edilmesi, iletişim alanında çalışan emekçilerin çalışma ve üretme koşullarının demokratikleştirilmesi ve örgütlü hale getirilmesi gibi temel ilkeleri içermektedir (Kaderoğlu Bulut, 2010).

Hamelink (2014: 83, 89), geleneksel insan hakları rejimi içinde toplumun bilgi ve iletişim kaynaklarının dağıtımının önemine vurgu yapmaktadır. Buna göre, temel bir insan hakkı olan eşitlik standardı hiç kimsenin toplum hayatına katılım süreçlerinden ve kaynaklara erişimden dışlanmamasını içermektedir. Geleneksel insan hakları yaklaşımı ekonomik eşitsizliğin olumsuz etkilerinin azaltılmasına bir katkı yapmakla birlikte bütünüyle bunu değiştirememektedir. İnsan hakları ihlallerinin içinde kökleştiği ekonomik ve politik yapılar da bu ihlallere değinmemektedir. İnsan hakları açısından eşitlik ilkesi bireyin kendini güçlendirmesinin gerekli koşullarını oluşturmayı ifade etmektedir. Bu koşulların başında bireylerin kendilerini ifade etmesi, fikir alışverişinde bulunması, dünyada olup biten olaylar hakkında bilgi sahibi olması, bilgiyi üretmesi ve paylaşması gibi unsurlar gelmektedir. Toplumsal iletişim kaynakları teknik altyapılar ve finansal araçlar gibi çok büyük yapıları içermektedir. Bu kaynakların eşitsiz dağıtımı ve bireylerin bunlara erişiminin engellenmesi bir tür insan hakkı ihlali olarak kabul edilmektedir. İletişim hakları; özgürlük hakları, kültürel haklar ve koruma haklarından ayrı düşünülmemektedir. Özgürlük hakları fikir ve ifade özgürlüğünün garanti altına alınmasını, kültürel haklar bir topluluğun kültürel hayatına serbestçe katılmayı, koruma hakları ise kişisel bilgilerin korunmasını, iletişimin güvenilirliğini ve kamusal iletişimin ayrımcılıklara karşı korunmasını, savaş propagandasının engellenmesini ve çocukların korunmasını kapsamaktadır. Eşitlik standardı, herhangi bir ayrımcılık olmaksızın bilgi ve iletişim bilgi ve iletişim araçlarını kullanmayı ve onlara erişimi gerektirmektedir.

İletişim hakkı tartışmaları iletişimin konuşma boyutuna ve diyalog anlamında koruyucu ve kolaylaştırıcı hükümlerin kurulması gerektiğine odaklanmaktadır. Gerek İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi gerekse Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme gibi metinlere dayanan insan hakları hukuku düşünce ve ifade özgürlüğünü kapsamaktadır (Hamelink, 2004: 206). Bireyler kişisel düşüncelerini ifade etme hakkına sahip olduklarında kendilerine eşit muamele yapıldığını hissetmektedirler. Bu yönüyle iletişim insan eşitliğini sağlayan önemli bir araçtır. Böylece iletişim haklarının korunması ve uygulanması insan haklarının önemli bir bölümünü temsil etmektedir (<http://www.crisinfo.org>, 15/06/2014). İletişim hakları, demokratik bir katılım için alan oluşturma, eşitlik ve yaratıcılık için iletişim bilgisi, sivil ve kültürel hakların korunması gibi farklı boyutları içermektedir. Geleneksel iletişim araçları ve internet bireyler arasında etkileşim alanlarının oluşturulmasını ve açık tartışmaların yapılmasını ve dolayısıyla siyasi süreçlere katılımın artmasını sağlamaktadır. Ayrıca, iletişim hakları, toplum içinde kişilerarası ve grup iletişimi bütünlüğünü ve güvenliğini korumak için iletişimin gizliliği ve kişisel verilerin korunması gibi sivil hakları da içermektedir. Diğer taraftan, iletişim hakları kültürel hakların ve kültürel çeşitliliğin korunmasıyla da ilişkili bir kavramdır. Anadilin kullanılması, kişinin toplumun kültürel hayatına serbestçe

katılma hakkı ve farklı kültürlere saygı hakkı bu kapsama girmektedir (Assessing Communication Rights, 2005: 65).

İfade özgürlüğü düşüncesine dayanan iletişim hakları bir dizi geniş güvenceler yoluyla elde edilebilir. İfade özgürlüğünün sesinin güçlü toplum kesimleri üzerinde yükselmesi için iletişim araçlarına erişimin sağlanmış olması gerekmektedir. Buna göre, iletişim hakları, pratikte iletişimin oluşturulabilmesini sağlayan gerekli pozitif koşulların oluşmasını talep etmektedir. Bu döngü sadece arama, alma, duyma, dinleme fonksiyonlarını değil, aynı zamanda anlama, öğrenme, yaratma ve yanıtlama süreçlerini de gerektirmektedir. İletişim hakları fikri, ifade özgürlüğünün sağlanması için gerekli koşulların sağlanmasını ve başkaları ile etkileşim ve işbirliği oluşturulmasını ifade etmektedir. Dil, düşünceyi kodlamayı içermektedir, ancak düşüncelerin yaratılması, gelişmesi ve dönüştürülmesi ise iletişim yoluyla gerçekleşmektedir. İfade özgürlüğü düşünceleri özgürce konuşmayı ifade ederken, hiçbir şekilde konuşmanın yeni düşüncelere ve eylemlere dönüşmesini garanti etmez. İletişim hakları ise en azından kısmen devam eden bir döngünün başlamasını ifade etmektedir. İletişim haklarının amacı, bireyler ve gruplar arasında etkileşimin ve yaratıcı bir döngünün oluşmasının koşullarını güvence altına almaktır (Assessing Communication Rights, 2005: 21-23).

II. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ALANI OLARAK SOSYAL MEDYA

İfade özgürlüğü, anayasal demokrasilerin temel taşlarından biridir. En geniş anlamda ifade özgürlüğü bir düşünce, inanç, kanaat, tutum veya duygunun barışçı yoldan açığa vurulmasının veya dış dünyada ifade edilmesinin serbest olması demektir. İfade özgürlüğü sözlü ve yazılı anlatım, sanatsal icra, kişisel görünüm ve görüntü tercihi, gösteri, yürüyüş, toplantı yapma ve örgütlenme gibi özgürlükleri içermektedir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesinin birinci fıkrasında ifade özgürlüğü ile ilgili olarak "Herkesin ifade özgürlüğü hakkı vardır. Bu hak, kanaat özgürlüğü ile kamu otoritelerinin müdahalesi ve ülke sınırları söz konusu olmaksızın haber veya fikir alma ve verme özgürlüğünü de içerir. Bu madde, devletlerin, radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine bağlı tutmalarına engel değildir" ibaresi yer almaktadır. Buna göre, kişilerin hem bir kanaate sahip olmaları hem de devlet müdahalesi olmaksızın birbirleriyle bilgi ve fikir alışverişinde bulunmaları özgürlüğü temel bir hak olarak tanımlanmaktadır (Erdoğan, 2011: 214-219).

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi, Avrupa Konseyi'ne üye ülkelerin, demokrasi, barı ve adalet fikirlerine ve bunlar temelinde, toplumumuzda yayan insanların haklarına ve temel özgürlüklerine saygıya olan derin inancının en somut ifadesidir. Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne taraf olan hemen hemen bütün devletler, AİHS'i ulusal mevzuatlarıyla bütünleştirmişlerdir. Bu şekilde, AİHS iç hukuk sisteminin bir parçası niteliğini kazanmış ve ulusal mahkemeler ve bütün kamu otoriteleri için bağlayıcı hale gelmiştir. Bir ilkesel yaklaşım olarak, 10. madde, içeriği ne olursa olsun, herhangi bir birey, grup veya medya türü tarafından yayılan her tür düşünceyi koruma altına alır. Bilgi ve kanaatlerin açıklanması özgürlüğü bir ülkenin siyasi hayatı ve demokratik yapılanması açısından çok büyük önem taşır. Bu özgürlüğün yokluğunda, anlamlı serbest

seçimlerin düzenlenmesi mümkün değildir. Ayrıca, bilgi ve kanaat açıklama özgürlüğünün tam olarak kullanımı, özgür ve demokratik bir devlet sisteminin temel göstergesi olan hükümetin serbestçe eleştirilmesini de mümkün kılar (Macovei, t.y.).

Modernizmin ilerlemesiyle birlikte medya, özellikle basın, dördüncü güç olarak adlandırılmış ve diğer yasal kurumlarla birlikte modern demokratik devletin bağımsız yapılarından biri olarak kabul edilmiştir. Bu idealize etme biçimine göre, haber medyası yurttaşları bilgilendirmekte ve kamusal alanda demokratik bir tartışma yapılmasını sağlamaktadır. Günümüzde yeni medya teknolojileri ile çevrelenen ağ toplumunda ortaya çıkan sanal coğrafya veya sanal topluluklar yeni bir kamusal alan yaratmakta ve internet toplumsal ilişkileri yeniden yapılandırmaktadır. İnternet coğrafyasının postmodern kullanıcıları daha esnek ve daha açık fikirli bir görüntü çizmektedir. Bu yeni bilinç, demokratik ve özgürlükçü bir anlayışı önelemektedir (Lewis, 2008: 347). İnternet tabanlı sosyal ağ siteleri modern iletişimde bir devrim yaratmıştır. 2006 yılında oluşturulan Twitter "tweet" olarak bilinen 140 karakterli metin tabanlı mesajları göndermeyi ve okumayı sağlayan bir çevrimiçi mikroblog hizmetidir. Bu gelişmeler ifade özgürlüğü ile ilgili normları içeren uluslararası insan hakları anlaşmaları açısından geniş bir çerçeveye sahiptir (McGoldrick, 2013).

Yeni medya teknolojileri medyanın toplumsal işlevlerini dönüşüme uğratmıştır. Son yıllarda, geleneksel medyanın demokrasiyi koruma ve sürdürme konusunda yetersiz kaldığı görülmüş, iletişim toplumunda ifade özgürlüğü, bilgi özgürlüğü ve basın özgürlüğü ile ilgili sorunlar karmaşık bir hale gelmiştir. İnternet, ifade özgürlüğü hakkına yeni bir boyut getirmekte; bir yandan, bireylere yeni olanaklar sağlayarak ifade özgürlüğü alanının güçlendirirken, diğer yandan küçüklerin zararlı içeriklere erişiminin kısıtlanması için yasal düzenlemeler yapılmaktadır. İçeriği düzenleme girişimleri kamusal alan açısından internetin nasıl tanımlanması ve ifade özgürlüğünün nasıl korunması gerektiği sorusunu gündeme getirmektedir. Curran ve Witschge (2011:84), uluslararası bir kamusal alan kavramına gönderme yaparak kamusal iletişimi ve diyalogu geliştiren küresel web sitelerinden söz etmektedir. Artık, uluslararası bir kamuoyu yeni bir güç unsurudur. Uluslararası kamusal alan çoklu küresel etkilerin bir sonucudur. Uluslararası toplumsal hareketler, küresel pazarın genişlemesi, göç hareketleri ve iletişim devrimi gibi dinamikler toplumları birbirine daha yakın bir hale getirmiş, bunun sonucunda yeni küresel dayanışmalar ortaya çıkmış ve ortak endişeler paylaşılmıştır. İnternet, ülkeler arasında interaktif bir diyalogu geliştirmiştir. Dahlgren (2014), sosyal medyanın otomatik bir şekilde doğrudan siyasete veya bir toplumsal harekete katılımı sağlamadığını, ancak siyasal mücadeleyi teşvik edici bir potansiyeli olduğunu vurgulamaktadır. Bloglar, mikro bloglar (örneğin Twitter) ve Facebook gibi sosyal ağlar bireylerin diğerleriyle içerik paylaşmasına ve iletişime geçmesine izin veren uygulamalardır. Özellikle belirli bir türde içerik paylaşımı sağlayan YouTube ve Wiki gibi ağların yanı sıra belirli bir konu başlığına odaklanan çevrim içi tartışma forumları da bulunmaktadır. Bu yönüyle sosyal medya, büyük bir kültürel dünyanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır.

İfade özgürlüğünün ve iletişim hakkının inşa edilmesinin temel şartı hükümetlerin yurttaşların farklı kaynaklardan bilgi alabilecekleri çeşitli ve bağımsız bir medya ortamını geliştirmeleridir. Devletler, medya çeşitliliği ve

içerikleri açısından çoğulculuğu teşvik etme konusunda birtakım hukuksal yükümlülükler altındadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de çoğulculuk ilkesi sağlanmadığı takdirde ortak çıkarlara ve fikirlere ulaşamayacağına dikkat çekmiştir. Ayrıca, siyasal süreçlere katılmak için de iletişim hakkı hayati bir öneme sahiptir. Bu nedenle, iletişim hakkı sadece kamusal sorunlar hakkında yorum yapma fırsatı olarak düşünülmemeli, aynı zamanda oy verme kamusal sorunlara katılmayı da etkin kılmalıdır (Article 19, 2003). Medya, siyasi bir forum sağlayarak yurttaşların seçme süreçlerine katkıda bulunmakta ve toplumun farklı kesimlerinin düşüncelerini birbirleriyle paylaşabildiği bir platform oluşturmali, böylece, toplum içinde farklı düşünceler ve bakış açıları dolaşıma girebilmelidir. Özgür basın ideali bu ortamı sağlamanın bir koşulu olarak görülmekte ve sadece devletin veya tek bir bakış açısının değil farklı düşüncelerin paylaşıldığı bir iletişim sistemini ve bir müdahalenin olmamasını ifade etmektedir. Özgür basın ideali ise ifade özgürlüğüne ve bireysel haklara dayanmaktadır (Street, 2011: 306-309). Çoğulculuk, belirli bir toplumda herkesin kendi kültürünü görünür yapmasını ve farklı görüşlerin çeşitliliğini teşvik etmesini gerektirmekte; ancak, oligopollerin oluşturduğu medya yoğunlaşması bunu engellemektedir (La Rue Lewy, 2012: 58).

III. BİR İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ TARTIŞMASI: TWITTER VE YOUTUBE YASAKLARI

Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nın (TİB) web sitesinde, Twitter'ın İstanbul Anadolu 14. Asliye Ceza Mahkemesi'nin 3 Şubat 2014, İstanbul Anadolu 5. Sulh Ceza Mahkemesi'nin 18 Mart 2014, Samsun 2. Sulh Ceza Mahkemesi 4 Mart 2014 ve İstanbul Başsavcılığı (TMK 10. Maddesi ile Görevli) 20 Mart 2014 tarihli kararları uyarınca kapatıldığı belirtilmiş ve 20 Mart 2014 tarihinde Twitter'a erişim engellenmiştir (Bianet, 2014a). Twitter'ın kapatılmasına yurtiçinde ve dışında yankı uyandırmıştır. Sınır Tanımayan Gazeteciler (RSF), Basın Enstitüsü Derneği (IPI Türkiye), İnsan Hakları Derneği (İHD), Türkiye Gazeteciler Cemiyeti (TGC), Türkiye Yayıncılar Birliği (TYB) ve Şeffaflık Derneği'nin yanı sıra Avrupa Komisyonu dijital stratejilerinden sorumlu üyesi Neelie Kroes, Avrupa Birliği'nin genişlemeden sorumlu komisyon üyesi Stefan Füle, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Dışişleri Bakanlığı ve Gazetecileri Koruma Komitesi (CPJ) bu yasağı özgürlüklerin ihlali olarak değerlendirmişlerdir (Bianet, 2014b).

TİB, Twitter ve YouTube'a erişimi yasaklamasının ardından Anayasa Mahkemesi bu yasakların her ikisinin de ülkenin anayasasında teminat altına alınan özgürlükleri ihlal ettiğine karar vermiştir. Twitter'a erişim yasağı konusundaki kararında Mahkeme, yetkili makamların mahkeme kararını tam vaktinde uygulamamasına atıfta bulunarak, olağan hukuk yollarının etkisiz olduğunu belirtmiştir. Mahkeme, Mayıs ayında verdiği kararda, herhangi bir mahkeme kararı olmaksızın Mart ayında getirilen Youtube erişim yasağının kullanıcıların haklarını ve ifade özgürlüklerini ihlal ettiğine hükmetmiştir. Bu karar TİB'in hem Twitter hem de YouTube'a erişimi açmasını sağlamıştır. Anayasa Mahkemesi ayrıca, TİB'e verilen erişimi engelleme yetkisinin hukukî dayanağının kapsam ve sınırlarının kanunilik ilkesinin asgari koşulu olan

kanunun açık, anlaşılır ve net olması gerekliliğini karşılamadığını tespit etmiştir. Eylül ayında çıkarılan ve TİB'in internet sitelerine erişimi engelleme ve veri tutma konusunda yetkilerini genişleten internet ile ilgili kanunun hükümleri Anayasa Mahkemesi tarafından Ekim 2014'te iptal edilmiştir (AB Komisyonu 2014 İlerleme Raporunda Anayasa Mahkemesi, 2014).

Hükümetler, gazetecileri cezalandırmak için kullanılan yasal düzenlemelerin kaldırılması ve yeniden düzenlenmesi konusunda isteksiz davranmaktadır. Lisanslama ve düzenleme çerçevelerinin yanlış uygulanması da yarı-demokratik ve otoriter rejimlerde medya kontrolünün bir yöntemi olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca, haber yayma araçları özellikle internet tabanlı sosyal medya üzerindeki denetim otoriter hükümetler için bir öncelik haline gelmiştir (Karlekar, 2012). Freedom House'un Basın Özgürlüğü Raporu'na göre (2104a), küresel basın özgürlüğü on yıl içinde en düşük seviyeye seyretmektedir. Mısır, Libya ve Ürdün dâhil olmak üzere birçok Orta Doğu ülkesinde gerileme kısmen devam etmiş; Türkiye, Ukrayna ve bir dizi Doğu Afrika ülkesinde birtakım aksaklıklar ortaya çıkmış ve ABD'nin açık medya ortamı görece bozulmuştur. Bu düşüşlerde hükümetlerin önemli bir payı bulunmaktadır. Özellikle otoriterleşen yönetimler kutuplaşmış siyasal ortam içinde protesto hareketlerini haber yapan gazetecilere baskı uygulamışlar ve haber içeriklerini kontrol etmişler, çevrimiçi haber içeriklerine ve sosyal medyaya kısıtlamalar getirmişlerdir. Ayrıca, basın özgürlüğü birçok ülkede hükümete yakın medya sahipleri tarafından tehdit edilmektedir. Devlet kontrolü altında olan geleneksel medya ortamında çevrimiçi sosyal ağlar, mikrobloglar, mobil telefonları ve diğer bilgi ve iletişim teknolojileri bağımız haberleri ve bilgiyi yaymanın önemli bir aracı haline gelmiştir.

Türkiye'de Twitter ve YouTube yasağı ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale olarak değerlendirilmiştir. İnternetle ilgili son yasal düzenleme kapsamında kişisel hakların veya gizliliğin ihlal edildiği durumlarda web sitelerinin engellenmesine izin verilmiştir. Böylece, bu düzenleme denetleme ve dengeleme sistemi ortadan kaldırılarak bir mahkeme kararı olmaksızın Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nı (TİB) bir icrada bulunmak üzere güçlendirmektedir (Freedom House, 2014b). Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi (AKPM), Türkiye'de seçim döneminde Twitter ve YouTube'a erişim engeli getirilmesinin ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini belirtmiştir. AKPM'den yapılan açıklamada, Hukuk İşleri ve İnsan Hakları Komitesi'nin Strasbourg'da yapılan toplantısı sonrasında Türkiye'deki gelişmelere ilişkin endişelerin dile getirildiği kaydedildi. Açıklamada, "Türkiye'de seçim kampanyası sırasında Twitter ve YouTube internet sitelerine erişimin engellenmesinin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. maddesiyle korunan ifade ve bilgi edinme hakkının açık bir ihlali olduğu" görüşü dile getirilmiştir. Açıklamada, komitenin Türkiye'deki Anayasa Mahkemesi'ni, internete erişimin sınırlandırılmasını anayasaya aykırı bulan kararı nedeniyle takdir ettiği bildirilmiştir (Hürriyet, 2014). Avrupa Birliği Genişlemeden Sorumlu Komiseri Stefan Füle, 2014 yılında internet erişimini düzenleyen Kanun kapsamında yapılan değişikliklere istinaden, "Türkiye'de kabul edilecek internet yasası ciddi endişeler yaratıyor. Kamuoyunun ihtiyacı olan daha fazla şeffaflık ve bilgi, daha az kısıtlama" diyerek tepki göstermiştir (Bilişim Dergisi, 2014).

Ayrıca, Freedom House'un 15 Temmuz 2014 tarihli raporunda da (2014c), 30 Mart 2014 yerel seçimleri öncesinde hem Twitter'ın hem de YouTube'un hükümet tarafından engellendiği belirtilmektedir. Buna göre, Twitter ve YouTube 17 Aralık 2013'te ortaya çıkan yolsuzluk iddiaları ile ilgili sızan kayıtları yaymak için kullanılan iki temel platform olmuştur. Anayasa Mahkemesi'nin seçimlerden sonra bu engellemelerle ilgili kararları bozmasına rağmen, hükümet siyasal kampanyası süresince bilgiye erişim hakkını ve ifade özgürlüğünü ihlal etmiştir. Uluslararası Af Örgütü'ne göre (2014), Türkiye'nin kısıtlayıcı internet hukuku çerçevesinde Twitter'a erişimin engellenmesi hükümet karşıtı eleştirilerin önüne geçme amacını taşımaktadır. Hükümet, Twitter yasağına gerekçe olarak yayımlanan içeriklerin kaldırılması konusunda Twitter'ın mahkeme kararlarına uymamasını göstermiştir.

Freedom House'un 2015 tarihli raporunda ise Türkiye'de hükümetin mahkeme kararı olmadan telekomünikasyon otoritesinin bazı web sitelerini bloklama yetkisine sahip olması yönünde yasal değişiklikler yaptığını ve MİT'in bilgiyi elinde tutan bir kurum olarak geniş bir gözetim yetkisine sahip olduğu belirtilmektedir. İnternet kanununda yapılan değişiklikler ulusal güvenlik konusunda gazetecilerin özgürlüğünü kısıtlarken, çevrimiçi içeriği engellemek için yetkililerin gücünü artırmış ve istihbarat servisinin geniş bir bilgi yelpazesine erişmesini sağlamıştır (Freedom House, 2015: 2-3). İnternet yasası olarak bilinen 5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele edilmesi Hakkında Kanun" üzerinde yapılan son düzenlemelerin 27 Mart 2015'te TBMM'de kabul edilerek yasallaşmasının ardından söz konusu değişiklikler 15 Nisan 2015'te yürürlüğe girmiştir. Kanun'a göre, TİB mahkeme kararı olmaksızın site kapamaları ve engellemeler yapabilmektedir. Bu değişiklik ile söz konusu Kanun'da daha önce hiç düzenlenmemiş yeni bir yetkilendirme getirilmiştir. Yasaya göre, yaşam hakkı ile kişilerin can ve mal güvenliğinin korunması, millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması sebeplerinden bir veya bir kaçına bağlı olarak hâkim veya gecikmesinde sakınca bulunan hâllerde, Başbakanlık veya millî güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi veya genel sağlığın korunması ile ilgili bakanlıkların talebi üzerine Başkanlık tarafından internet ortamında yer alan yayımla ilgili olarak içeriğin çıkarılması ve/veya erişimin engellenmesi kararı verilebilmektedir. Karar, Başkanlık tarafından derhâl erişim sağlayıcılara ve ilgili içerik ve yer sağlayıcılara bildirilmelidir. İçerik çıkartılması ve/veya erişimin engellenmesi kararının gereği, derhâl ve en geç kararın bildirilmesi anından itibaren dört saat içinde yerine getirilmelidir (Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı, 2015).

İfade özgürlüğü, özgür bir toplum ve özgür bir birey olmanın en önemli bileşenlerinden biridir ve demokratik toplumlarda varlığı hissedilir. Başkalarının yazdığı ve söylediği şeyleri kontrol etme girişimleri evrensel bir olgudur. Tarih ve kültürler boyunca yasal veya dinsel otorite hep kısıtlayıcı olmuştur. Liberal demokrasinin işaretlerinden biri ifade özgürlüğüne eşlik risklerin bastırmaya eşlik edenlerden daha az olduğunun kabulüdür (Trager ve Dickerson, 1999).

SONUÇ

İletişim hakkı çoğulculuğu, ifade özgürlüğünü, karar alma süreçlerine katılımı, anonim iletişim hakkını ve özel hayata saygı hakkını içeren şemsiye bir kavramdır (Article 19, 2003). İfade özgürlüğü de muhalif görüşleri ifade etmeyi ve iktidarı eleştirmeyi içerir. Bu nedenle, temel bir insan hakkıdır ve demokrasi için mutlak bir gerekliliktir. İnternet erişimi ise, ifade özgürlüğünden yararlanmayı sağlayan temel bir araçtır. Kamusal alan internet aracılığıyla her bireyin görünür olabildiği ve fikirlerini ifade edebildiği bir iletişim alanı olma özelliği kazanmaktadır. Ayrıca, kitle medyası tarafından filtrelenen bilgi internet üzerinden daha özgürce yayılabilmektedir. Sosyal medyada ortamında ifade özgürlüğünün toplanma ve örgütlenme özgürlüğü üzerinde bir etkisi vardır. Sosyal medya araçları siyasal tartışma, savunmasız ve dezavantajlı kesimler de dahil olmak üzere, katılım ve protesto gibi ifade özgürlüğünün diğer biçimlerine de alan açmaktadır. İfade özgürlüğünün güvence altında olmadığı ve bireylerin birbirleriyle kamu işleri hakkında bilgi ve fikir alışverişinde bulunmadığı yerde demokratik bir katılımdan söz etmek mümkün değildir. Kamusal alan, toplumsal iletişim ve demokratik bir müzakere için merkezi bir arenadır. Büyük ölçekli toplumlarda kitle iletişimi ve daha yakın zamanlarda yeni medya teknolojileri özgür bir kamusal alanın oluşması ve sürdürülmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Kamusal alandaki "kamusal" terimi kolektif konuşma ve dinleme eylemlerine gönderme yapmaktadır. Bu çerçevede, ifade özgürlüğüne dayanan bir kamusal alan çoğulcu demokrasinin en önemli teminatı olacaktır.

İnsan haklarına saygı ve demokrasi arasında güçlü bir ilişki vardır. İnsan hakları aktivistlerine göre, ifade özgürlüğü ve eşitlik diğer insan haklarından yararlanmayı sağlayan temel haklardır. Bu bağlamda, eşitlik olmadan ifade özgürlüğü olmayacağı gibi ifade özgürlüğü olmadan da eşitlik olamayacaktır (Callamard, 2012: 54). Anayasa Mahkemesi, YouTube yasağını tüm kullanıcıların ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale olarak nitelendirmiştir. Mahkeme kararında, sosyal medyanın karşılıklı iletişim inşa eden medya içeriği üzerinde yorumlama biçiminde bir katılım fırsatı veren şeffaf bir platformu olduğu belirtilmektedir (Hurriyet Daily News, 06.06.2014). Sosyal medya ifade özgürlüğünün güçlü araçlarından biridir. Sosyal medyanın kullanım biçimleri hükümetlerin sansürüyle sonuçlanmaktadır. Türkiye'de internetle ilgili yasal düzenlemeler hükümete geniş yetkiler tanımıştır. Türkiye'de internetle ilgili yasal düzenlemeler hükümete geniş yetkiler tanımıştır.

Sosyal ağlar bireylerin kendilerini ifade etmesini sağlayan en etkili araçlardır. Facebook ve Twitter güncellemeler ve paylaşımlar yoluyla kişiliğin bir uzantısı haline gelmektedir. Sosyal medya platformları kişinin yaratıcılığını geliştirme ve kendini tanımlama ayrıcalığını sunmaktadır. Twitter ve Youtube'un erişime kapatılması ifade özgürlüğünün önünde engel teşkil etmesinin yanı sıra bireylerin bilgi alma hakkının da engellenmesi olarak değerlendirilmiştir. İletişim yerel, ulusal ve uluslararası ölçekte kamusal katılımı sağlayan temel bir araçtır. Elektronik medyaya erişim sosyal boyutuyla yurttaşlığın inşası, politik boyutuyla da katılımı teşvik etmesi açısından iletişim sürecinin önemli bir parçasıdır.

KAYNAKÇA

AB Komisyonu 2014 İlerleme Raporunda Anayasa Mahkemesi(2014).http://www.anayasa.gov.tr/Haber/detay/268/2014_ilerleme_raporu.pdf, Erişim tarihi: 6.2.2015.

Alexander, Larry (2005). *Is There a Right of Freedom of Expression?*, Cambridge: Cambridge University Press, pp.4.

Amnesty International (2014). "Turkey: Pre-election Twitter shutdown brings internet freedom to a new low", <http://www.amnesty.org/en/news/turkey-pre-election-twitter-shutdown-brings-internet-freedom-new-low-2014-03-21>, Erişim tarihi: 15.06.2014).

Article 19 (2003). "Statement on the Right to Communicate By Article 19: Global Campaign for Free Expression", London 2003, <http://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/right-to-communicate.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2015.

Assessing Communication Rights: A Handbook (2005). <http://centreforcommunicationrights.org/images/stories/database/tools/cris-manual-en.pdf>, Erişim tarihi: 7.2.2015.

Benedek, Wolfgang and Kettemann, Matthias C. (2014). *Freedom of expression and the Internet*, Council of Europe.

Bianet (2014a), "Twitter'ı Kapattı", <http://bianet.org/bianet/siyaset/154327twitter-i-kapatti>, 21.03.2014, Erişim tarihi: 19.07.2014.

Bianet (2014b), "Twitter Yasağına Yurtdışından Tepkiler", <http://bianet.org/bianet/medya/154334-twitter-yasagina-yurtdisindan-tepkiler>, 21.03.2014, Erişim tarihi: 19.07.2014.

Bilişim Dergisi (2014). "Avrupa'dan ve Basın Konseyi'nden 'İnternet yasası' düzenlemesine tepki", http://www.bilisimdergisi.org/s163/pages/s163_web.pdf, Erişim tarihi: 28.06.2015.

Boafo, K. (2012). "Communication and human rights: Unesco's Role", *Communication and Human Rights*, A.V. Montiel (ed.), International Association for Media and Communication Research, Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico.

Callamard, A. (2012). "Communication and human rights: Article 19", *Communication and Human Rights*, A.V. Montiel (ed.), International Association for Media and Communication Research, Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico.

Center For Communication Rights (t.y.). "What are Communication Rights?", <http://centreforcommunicationrights.org>, Erişim tarihi: 7.02.2015.

Communication Rights (2014). *Communication-An essential human need*, <http://www.crisinfo.org>, Erişim tarihi: 15.06.2014.

Curran, J. and Witschge, T. (2011). "Liberal Dreams and Internet", içinde *Media and Democracy*, James Curran (ed.), New York: Routledge.

Dahlgren, P. (2014). "Social Media and Political Participation: Discourse and Deflection", içinde *Critique, Social media and the Information Society*, Christian Fuchs and Marisol Sandoval (ed.), New York: Routledge.

Entman, Robert M., (1989). *Democracy Without Citizens: Media and the Decay of American Politics*, Oxford University Press, New York.

Erdoğan, Mustafa (2011). *İnsan Hakları Teorisi ve Hukuku*, Ankara: Orion Kitabevi.

Freedom House (2015). "Harsh Laws and Violence Drive Global Decline", https://freedomhouse.org/sites/default/files/FreedomofthePress_2015_FINAL.pdf, Erişim tarihi: 26.06.2015.

Freedom House (2014a). *Freedom of the Press 2014*, http://freedomhouse.org/sites/default/files/FOTP_2014.pdf, Erişim tarihi: 19.07.2014.

Freedom House (2014b). "Q & A: Turkey's Twitter Ban", <http://freedomhouse.org/blog/q-and-a>

[turkey-twitter-ban#.U536UsbN0_M,%202014](#), Erişim tarihi: 15.06.2014.

Freedom House (2014c). “The Future of Turkish Democracy”, <http://www.freedomhouse.org/article/future-turkish-democracy#.U87WHFbN2T8>, 15.07.2014, Erişim tarihi: 18.07.2014.

Hamelink, C.J. (2014). “Equality and Human Rights”, içinde The Handbook of Development Communication and Social Change, Karin Gwinn Wilkins, Thomas Tufte, and Rafael Obregon (ed.), ss.72-91, West Sussex: Wiley-Blackwell.

Hamelink, C. J. (2004). “The 2003 Graham Spry Memorial Lecture: Toward a Human Right to Communicate?”, Canadian Journal of Communication, Vol. 29 (2): 205-212.

Hicks, D. (2007). “The Right to Communicate: Past Mistakes and Future Possibilities”, Dalhousie Journal of Information and Management, Volume 3, Number 1, <https://ojs.library.dal.ca/djim/article/view/2007vol3Hicks/43>, Erişim tarihi: 28.06.2015.

Hurriyet Daily News (2014). “YouTube ban a heavy intervention into freedom of expression: Top Turkish court”, <http://www.hurriyetdailynews.com/youtube-ban-a-heavy-intervention-into-freedom-of-expression-top-turkish-court-.aspx?pageID=238&nID=67500&NewsCatID=339>, 06.06.2014, Erişim tarihi: 23.7.2014.

Hürriyet (2014). “AKPM: YouTube ve Twitter yasağı, ifade özgürlüğünün ihlalidir” , <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/26200988.asp>, 11.04.2014, Erişim tarihi: 19.07.2014.

İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (t.y.). <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/688B1--Insan-Haklari-Evrensel-Beyannamesi.pdf>, Erişim tarihi: 28.06.2015.

Kaderoğlu Bulut, Çağrı (2010). “Neden İletişim Hakkı?”, <http://www.sendika.org/2010/03/neden-iletisim-hakki-cagri-kaderoğlu-bulut/>, Erişim tarihi: 10.07.2014.

Karlekar, K.D. (2012). Tom Lantos Human Rights Commission: Hearing on Threats to Worldwide Media Freedom, Freedom House, <http://freedomhouse.org/sites/default/files/Karlekar%20Testimony%207-25-12.pdf>, Erişim tarihi: 15.06.2014.

La Rue Lewy, F. (2012). “Communication and Human Rights: the United Nations Special Rapporteur”, , Communication and Human Rights, A.V. Montiel (ed.), International Association for Media and Communication Research, Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico.

Lewis, Jeff (2008). Cultural Studies: The Basics, London: Sage.

Macovei, Monica (t.y.). İfade Özgürlüğü: Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 10. Maddesi'nin Uygulanmasına İlikin Kılavuz, http://www.anayasa.gov.tr/files/insan_haklari_mahkemesi/el_kitaplari/AIHSmad10Ifade.pdf, Erişim tarihi: 06.02.2015.

McGoldrick, Dominic (2013). “The Limits of Freedom of Expression on Facebook and Social Networking Sites: A UK Perspective”, Human Rights Law Review, 13 (1): 125-151. doi: 10.1093/hrlr/ngt005

McIver, W. J., Birdsall, W.F. and Rasmussen, M. (2003). “The Internet and the right to communicate”, First Monday, Volume 8, Number 12, <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/rt/prINTERfriendly/1102/1022>, Erişim tarihi: 28.06.2015.

Montiel, A.V. (ed.) (2012). Communication and Human Rights, International Association for Media and Communication Research, Universidad Nacional Autónoma de México, Mexico.

The Right to Communicate (2014). Description of the right to communicate, <http://righttocommunicate.com/?q=node/132>, Erişim tarihi: 15.06.2014.

Statement on the Right to Communicate by Article 19: Global Campaign for Free Expression (2003), <http://www.article19.org/data/files/pdfs/publications/right-to-communicate.pdf>, Erişim tarihi: 22.07.2014.

Street, John (2011). Mass Media, Politics and Democracy, New York: Palgrave Macmillan.

Telekomunikasyon İletişim Başkanlığı (2015). "5651 sayılı "İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele edilmesi Hakkında Kanun", http://www.tib.gov.tr/tr/tr-menu-28-5651_sayili_yasa_hakkinda.html, Erişim tarihi: 27.06.2015.

Trager, R. and Dickerson, D. L. (1999). Freedom of Expression in the 21st Century, Thousand Oaks: Sage.

United Nations (1997). Human Rights: A Compilation of International Instruments. Volume II of Regional Instruments, New York: United Nations.